

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. ДРАГОМАНОВА

ЖАРКИХ Володимир Юрійович

УДК 165.742

**ВПЛИВ ГУМАНІСТИЧНОГО ПРАГМАТИЗМУ НА РОЗВИТОК
СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА**

09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філософських наук

Київ – 2009

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант – доктор філософських наук, професор
Розова Тамара Вікторівна,
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова,
завідувач кафедри філософської антропології.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, доцент
Андрущенко Тетяна Іванівна,
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова,
завідувач кафедри етики та естетики;

доктор філософських наук, професор
Степико Михайло Тимофійович,
Національний інститут стратегічних досліджень,
вчений секретар;

доктор філософських наук, професор
Хамітов Назіп Віленович,
Інститут філософії імені Г.С.Сковороди
Національна академія наук України,
провідний науковий співробітник.

Захист відбудеться «22» січня 2010 року о 12.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 23.053.16 Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова за адресою: 01601, м.Київ-30, вул. Пирогова 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова за адресою: 01601, м.Київ-30, вул. Пирогова 9.

Автореферат розісланий «17» грудня 2009 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н.В.Крохмаль

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. В останні десятиріччя в Україні відбулися значні соціокультурні зміни у всіх галузях буття. За роки незалежності визначились нові підходи до побудови соціальних відносин. Сучасна українська філософія осмислює їх в реаліях сьогодення, осягає принципи ідеології, здібної забезпечити злагоду в соціумі. Ідеологічний стан сучасної України можна характеризувати як невизначений, що становить загрозу єдності суспільства. Ідеї та постулати недавнього минулого вже не віддзеркалюють соціальні потреби і зміни, вони більш не є достатніми для адаптації в ситуації сьогодення. Їхня ефективність у використанні нового людського потенціалу в світлі нових цінностей і надій не відповідає сучасним вимогам. Демократизація суспільного і політичного життя в Україні проходить в конче складних умовах загострення економічних і соціальних суперечностей, які поглиблюються глобальними кризовими процесами. Стан соціокультурного роз'єднання деструктивно впливає на соціум, загострюючи конфлікт в опозиції "свій-чужий". Актуальність консолідації суспільства на підставі відновлення культури плюралістичного діалогу стає вкрай очевидною. На цьому тлі зростає позитивна роль світоглядних засад гуманістичного прагматизму, що орієнтовані на людину, як на творця реальності. Філософія гуманістичного прагматизму дозволяє об'єднати конфліктуючі позиції та досягти злагоди в соціумі. Відмова від монологічної апріорної, неспростовної, абсолютної істини є першорядною в побудові дійсно демократичного буття, в якому невід'ємне право кожного суб'єкта суспільства корелює з персональною відповідальністю за наслідки його вибору. Етичні засади сучасного українського світогляду слід будувати на понятті плюралізму і толерантності, заснованих на умовах паритетної участі суспільства в широкому активному дискурсі, вільному від примусу та подвійних стандартів.

Актуальність аналізу постулатів гуманістичного прагматизму підкреслюється їхнім глибоким зв'язком з філософськими рефлексіями наших днів і значенням в пошуку світогляду, придатного для реформування і консолідації сучасного українського суспільства. Вони орієнтують людину не на пасивне пристосування до обставин її життя, а навпаки, спонукають її активно творити свою біографію в контексті позитивної ідентичності. Ідеї гуманістичного прагматизму є тією платформою, на якій можна будувати ідеологію в контексті толерантності особистісного і суспільного життя демократичної України.

Стан наукової розробки проблеми. Сучасне дослідження постулатів гуманістичного прагматизму базується на науковому спадку його творців

Ч.С.Пірса, У.Джеймса, Ф.К.С.Шиллера, Дж.Дьюї, їхніх сучасників, опонентів і послідовників, головним чином у США, Англії, Франції та Італії. Первинна ідея Ч.С.Пірса – “зробити наші ідеї ясними”, вперше запропонована наприкінці 70-х років XIX століття, дала могутній імпульс філософським рефлексіям. Вона була використана в творах філософів “лінгвістичного повороту” (Л.Вітгенштейн, Н.Хомскі, Р.Карнап, Р.Рорті). Психологічний напрям, пропонований У.Джеймсом і Ф.К.С.Шиллером, дав ідейне підґрунтя філософії екзистенціалізму (Ж.П.Сартр, А.Камю). Соціокультурні ідеї, які вперше були висловлені Дж.Дьюї в 1916 році, сприяли розвитку новітніх теорій освіти, головні постулати яких плідно застосовуються в світовій теоретичній і практичній філософії освіти (Р.Еліас, С.Мерріам, Р.Хернстайн, Ф.Мюррей). Велике значення мають філософські дослідження А.Лавджоя, Г.Нокса, Дж.Сантаяни, Х.Каллена, Р.Перрі, Г.Міда, А.Айера, С.Льюїса, Т.Куна, І.Берліна, Дж.Ройса, С.Пратта, Дж.Шука, Дж.Т.Клоппенберга, Е.Дюркгейма, Дж.Ледераха, Д.Майо, Ю.Габермаса, А.Андерсон, Х.МакДоналда, Д.Чешира. Після нетривалого періоду забуття, що почався наприкінці 30-х років минулого сторіччя, ідеї класичного прагматизму, зокрема в їхній гуманістичній інтерпретації, знову стають актуальними. В даний час відбувається глобальне відродження цього вчення, дослідженню якого присвятили свої твори Д.Л.Хільдебрандт, Х.Патнам, Ч.Майсак, А.Томас, Дж. Грін, С.Хаак, Дж. Слоун. Принципи і концепції, методи і докази, вперше запропоновані в прагматизмі, використовуються в різних галузях знання, про що свідчать твори Дж.Уіппс, К.Вайнтраута, Д.Аллчіна, Р.Демінга, М.Доріо, А.Кукли, З.Сардара, А.Тагарт, С.Хантінгтона, Ф.Джонсона, Л.Стро. В зарубіжних дослідженнях ідеї класичного прагматизму є провідним світоглядом при вирішенні філософських, політичних, моральних, етичних і інших проблем і досліджуються багатьма зарубіжними вченими з різних філософських позицій – Р.Абель, Б.Бланшард, Р.Хіємнестра, Ф.Хупер, Л.Менанд, Е.Саїд, Н.Талеб, М.Вайт, Ф.Вінер, С.Кімбал, М.Лебарон, П.Тагарт, С.Деваал.

В радянський період прагматизм критикували як капіталістичну доктрину американського імперіалізму, в якій віддзеркалювались стиль та зміст політичного мислення США. Критика засновувалась на твердженні, що застосування ідей цієї філософії, особливо у соціально-політичній сфері, незмінно служить апологетичним цілям для виправдання політичних акцій, які сприяють укріпленню капіталістичного ладу. Постулати прагматизму були визнані ненауковими (Ю.К.Мельвіль, А.І.Титаренко, Г.Уеллс) як в теоретичному, так і в практичному аспекті, адже вони були віднесені до суб'єктивно-ідеалістичної традиції, в якій спотворюється марксистське розуміння практики.

Хоча ідеї гуманістичного прагматизму не були предметом уваги вітчизняних філософів, процеси становлення сучасного українського соціуму, які досліджені в працях В.П.Андрущенко, Т.І.Андрущенко, В.П.Беха, С.В.Куцепал, І.М.Предборської, Т.В.Розової, М.Т.Степика, Н.В.Хамітова є базовими для дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (протокол № 10 від 28 квітня 2009 року) і є складовою загальноуніверситетського комплексного плану науково-дослідних робіт, науковий напрям “Дослідження проблем гуманітарних наук”, який затверджений Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова 29 січня 2009 року протокол № 5.

Мета і завдання дослідження. Дослідження було здійснено з метою відзначити характер, ступінь та напрями впливу гуманістичного прагматизму на розвиток сучасного суспільства, що вимагало аналізу аргументації фундаментальних принципів гуманістичного прагматизму на тлі філософських дискусій і рефлексій ХХ – ХХІ століть. Ця мета передбачала спробу критичного осмислення їхнього вкладу в теорію і практику прагматизму та оцінку значимості внеску концепцій гуманістичного прагматизму в духовне буття сучасного суспільства і побудови на цій основі уявлення про їхню придатність в пошуку світоглядних основ стратегії реформування сучасного українського суспільства.

Поставлена мета обумовила необхідність вирішення наступних **завдань дослідження** на основі аналізу соціально-філософських витоків гуманістичного прагматизму:

- відокремити і дослідити концептуальні основи гуманістичного прагматизму;
- виявити ставлення гуманістичного прагматизму до соціальної значущості поняття “істина” в кореляції з поняттями “помилка”, “хибність”;
- проаналізувати філософські і соціокультурні аспекти етичного виміру понять “свобода-необхідність”, “віра-сумнів” в контексті гуманістичного прагматизму;
- дослідити аргументацію концепції плюралізму і становлення адекватного уявлення багатозначності поняття “істина” в розмаїтті людської реальності;
- показати масштаб, сферу і якість впливу постулатів гуманістичного прагматизму на розвиток сучасного суспільства в умовах глобальної культурної інтеграції;
- проаналізувати концепцію формування соціально значущої особистості в рамках світогляду гуманістичного прагматизму;
- розглянути процеси комунікації культури і усвідомити сучасні тенденції становлення культури комунікації в процесі толерантного плюралістичного кроскультурного дискурсу;
- оцінити значимість фундаментальних постулатів гуманістичного прагматизму для реформування ідеологічних основ українського суспільного світогляду в умовах ідеологічної невизначеності.

Об’єктом дослідження є сучасне суспільство, розвиток суспільного світогляду і моделювання умов конструювання гармонійного соціального буття в ситуації сучасного ідеологічного клімату і становлення світоглядних основ демократичної України.

Предметом дослідження є вплив концепцій гуманістичного прагматизму на розвиток сучасного суспільства, зокрема аргументація теорії істини, в руслі якої будувалися особливості інтерпретації проблем соціальних відносин. Принциповим для комплексного аналізу заявленої теми і водночас адекватним її об’єктивній значимості є вивчення релевантності, доречності концепцій гуманістичного прагматизму в контексті глобально розповсюджених соціокультурних рухів.

Методи дослідження. Теоретико-методологічною основою дисертації є загальнонаукові методи: історизм, контекстуальність, систематизація, порівняння. Методологія дослідження базується на принципах поєднання історичного і логічного рівнів пізнання, єдності онтологічного, гносеологічного та аксіологічного аспектів аналізу, об’єднання системного та структурного підходів до аналізу об’єкта дослідження. Водночас було використано методологію дискурс-аналізу, що у другій половині минулого століття набула характеру провідної в сфері гуманітарних досліджень в зарубіжній практиці, завдяки науковим розробкам Ю.Габермаса, М.Фуко, Т.Ван Дейка, Д.Бома, М.Бубера, М.Бахтіна, Ч.Майсак. Застосування методології дискурс-аналізу дозволяє означити характер філософських дискусій у принципово інший спосіб, а також дати обґрунтоване визначення особливостей гуманістичного методу у

філософії прагматизму. Окрім того, в дослідженні використана методологія, так званого, способу “стиснення інформації”. Цей синергетичний метод, заснований на визнанні принципу “кругової причинності”, не тільки забезпечує збереження інформації, а і значно полегшує її комплексний аналіз. Процедура “стиснення інформації” дозволила простежити еволюцію поступового руху становлення гуманістичного прагматизму. В роботі використано також методологію “нового історизму” С.Грінблатта. Використання цього методу засноване не лише на аналізі характеру і особливостей епохи на даному етапі її розвитку. Важливим визнається урахування конкретних умов оточення і життя автора, що дозволяє не допустити помилок в трактуванні його інтенцій. Методи дослідження обумовлені специфікою теми дисертації і ґрунтуються на принципах компаративного аналізу філософських концепцій гуманістичного прагматизму. Це дало змогу простежити динаміку становлення гуманістичного прагматизму в процесі одночасного врахування як теоретичного виміру пропонованих в ньому пропозицій, так і екстраполяції їх на можливі сфери філософських рефлексій, на стратегію і практику ідеологічних засад моделювання соціальних відносин в сучасній українській реальності в руслі визначення можливих тенденцій розвитку світогляду консолідованої України. Крім того, в ході концептуального компаративного аналізу показані значення і увага, які приділяються постулатам гуманістичного прагматизму в світовій філософській традиції і в практиці побудови гармонійних кроскультурних соціальних відносин, зокрема в діяльності ЄС, ООН, ЮНЕСКО, громадських форумах, симпозиумах і суспільних рухах.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дане дослідження є одним з перших в Україні, у якому предметом соціально-філософського дослідження визначено комплексний аналіз фундаментальних засад гуманістичного прагматизму, його вплив на сучасний український соціум.

Наукова новизна конкретизується у наступних положеннях:

вперше:

- в процесі синхронного застосування онтологічних і гносеологічних критеріїв визначена значущість гуманістичного прагматизму в контексті соціально-філософської традиції сучасної України;

- виявлені за методологією компаративного концептуального аналізу відмінні риси кореляції в антиномії “істина-помилка”, онтологічна обмеженість кожного елемента якої відповідає гносеологічним установам конкретного історичного часу, парадигмі наукового і звичайного знання, внаслідок чого вони не гарантовані від вірогідності модифікації, переосмислення і переоцінки в процесі практичного досвіду;

- показано, що та чи інша істина може бути верифікована, сфальсифікована або спростована не лише внаслідок внутрішньої суперечності-несуперечності, але й з позиції комунікативних результатів її застосування;

- окреслені ідеологічні і соціокультурні основи пропонованої в гуманістичному прагматизмі концепції плюралізму, аксіологія і когнітивно-

теоретичний зміст якої визначається онтологією людських істин, значимих і корисних людині в процесі її індивідуального і соціального практичного досвіду;

– проаналізовано і теоретично обґрунтовано значення впливу концепції плюралізму, запропонованої в гуманістичному прагматизмі, на розвиток сучасного суспільства і становлення світоглядних орієнтацій демократичної України;

– введено у науковий обіг української філософії твори видатного англійського філософа Ф.К.С.Шиллера, які не були перекладені ні в Україні, ні в інших пострадянських країнах;

удосконалено теоретичні постулати щодо:

– відмови від абсолютизації опозиції “істина-помилка” і апріорного до неї ставлення, що має вирішальне значення для побудови толерантного світогляду демократичного суспільства, заснованого на праві людини на своє особисте уявлення про істину в її гносеологічному і аксіологічному вимірі, яке корелює з особистою і громадською відповідальністю за наслідки її вибору. Ця кореляція виражається в різних формах активності суб’єктів в межах правового поля. Вона потребує інтенсифікації дискурсу між всіма верствами і соціальними групами суспільства, мета якого полягає в захисті особистих і громадських інтересів і покращенні умов життєдіяльності;

– етичного ідеалу гуманістичного прагматизму, який має першорядну значимість і безпосередню релевантність, доречність та актуальність для побудови реальності сучасної України;

– принципів світоглядних орієнтацій української національної ідеї, які в умовах сучасного стану зіткнення ідеологій, мають ґрунтуватись на пошуку елементів схожості, що надають можливість об’єднати українській соціум;

– концепції консолідуючої національної ідеї в Україні, яка, віддзеркалюючи важливіші надії, інтереси, очікування і потреби українського суспільства, має виходити з менталітету плюралізму, фундаментальною основою якого є розуміння, що позитивний концентрований зацікавлений суспільний дискурс є оптимальним шляхом для того, щоб в розмаїтті розбіжностей, незгод і конфліктів знайти взаємоприйнятливі позиції, які стимулюватимуть такі ж концентровані спільні дії по здійсненню прийнятих рішень;

– імперативної мети суспільної участі в пошуку рішення, адекватного вимогам історичного часу, яка повинна бути не змаганням в красномовності та ерудиції, а сумлінним прагненням знайти розуміння, не заглиблюючи і не загострюючи конфронтацію;

набули подальший розвиток концептуальні підходи до:

– визначення релевантності та актуальності соціальної значущості максими гуманістичного прагматизму стосовно неостаточності, мінливості та історичності опозиції “істина-помилка”, її залежності від параметрів мети, рівня особистого та суспільного знання і, насамперед, від оцінки, яку вона здобуває в реаліях практичного досвіду людини;

– обґрунтування значимості цієї максими для становлення світогляду демократичної України в умовах кроскультурної інтеграції і глобалізації сучасного світу.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що визначена головна цінність і релевантність, доцільність та актуальність гуманістичного прагматизму для становлення гуманізованого консолідованого українського соціуму, яка міститься в заклик до діалогу, компромісу і злагоди, заснованих на розумінні неостаточності кореляції “істина-помилка” і відмові від абсолютизації будь-якого з її елементів. Не менш важливе значення має метод визначення відносин в дихотомії “істина-помилка” в думках, повсякденних утрудненнях і наукових теоріях по їхніх наслідках в загальному практичному досвіді. Релевантність, доцільність і корисність цих ідей для суспільної свідомості сучасної України полягають в тому, що вони дають напрям, мотивацію і стимул для активної життєвої позиції та об’єктивації в рамках позитивної ідентифікації. Практично актуальним є визначення і систематизація принципів, на яких ґрунтується пропонована гуманістичним прагматизмом формула розвитку соціально значущої особистості. В контексті етичного ідеалу гуманістичного прагматизму практичне значення має розуміння поняття “свобода”, яка визначається мотивацією, здатністю і волею зробити усвідомлений вибір і нести особисту і громадянську відповідальність за нього. В умовах ідеологічної невизначеності, яка притаманна сучасному українському суспільству, усвідомлення персональної відповідальності є пріоритетним чинником в побудові демократії. Заклик гуманізувати етику людських відносин, ідеологію і образи масової свідомості, актуальний і необхідний сьогодні як теоретична концепція, і як практична інструкція і керівництво. В соціокультурному аспекті практична значущість концепцій гуманістичного прагматизму полягає в тому, що вони можуть сприяти формуванню плюралістичної парадигми мислення і виявити внутрішній потенціал соціальних відносин. Пропоновані у гуманістичному прагматизмі підходи до вирішення конфліктів та гуманізації соціокультурних зв’язків, у локальному та глобальному масштабі, можуть бути корисними для подолання негативних стереотипів. Це вкрай важливе для соціальної злагоди в сучасній Україні, яка знаходиться в процесі усвідомленого і цілеспрямованого пошуку ідеології позитивної національної ідентичності. Обґрунтування культури більш ефективних форм відносин в соціальному вимірі можливо надихне займатися не лише теоретичними міркуваннями, але й практично втілювати корисні, працюючі ідеї, щоб краще адаптуватися в реаліях мінливого світу.

Практичне значення результатів дослідження постулатів гуманістичного прагматизму полягає також в тому, що вони дають людині напрям, мотивацію і стимул для доброзичливого, прихильного, конструктивного дотримання принципів побудови плюралізму соціальних відносин і таким чином запобігають небезпечному “зіткненню цивілізацій”, яке є наслідком “зіткнення неуттва”.

Матеріали дослідження можуть бути використані у подальшій науково-теоретичній та інформаційно-аналітичній роботі з проблем соціальної філософії, в розробці та уточненні науково-аналітичного забезпечення стратегії соціального розвитку України, в удосконаленні існуючих ідеологічних засад в процесі пошуку позитивної національної ідентичності. Концептуальні підходи та основні положення можуть бути використані в науково-педагогічній роботі при розробці навчальних програм та викладанні курсів філософії, соціальної філософії, історії філософії, спецкурсів “Гуманістичний прагматизм Ф.К.С.Шиллера”, “Філософія американського прагматизму”.

Апробація результатів дослідження. Основні ідеї дисертації були оприлюднені та обговорені на засіданнях кафедри філософської антропології, Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, на ряді науково-теоретичних та науково-практичних конференцій, а саме: Міжнародній науково-теоретичній конференції “Філософія освіти і сучасність” (Дніпропетровськ, 2007); II Міжнародній науковій конференції “Лінгвістична теорія і практика: надбання, актуальні проблеми та перспективи розвитку” (Одеса, 2008); IX Міжнародній науково-практичній конференції “Людина, культура, техніка в новому тисячолітті” (Харків, 2008); Міжнародній науково-практичній конференції “Развитие научно-образовательной деятельности филиалов вузов в современных условиях” (Рибниця, 2008); Міжнародній науково-практичній конференції “Украина в системе современных цивилизаций: трансформации государства и гражданского общества” (Одеса, 2008); Міжнародній науково-практичній конференції “Інформаційна освіта та професійно-комунікативні технології XXI століття” (Одеса, 2008); III Міжнародній науково-просвітницькій конференції “Рыбница православная” (Рибниця, 2008); II Міжнародній науково-практичній конференції “Південь України: етноісторичний, мовний, культурний та релігійний виміри” (Одеса, 2009).

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження висвітлені у 36 публікаціях, серед яких: 1 одноосібна монографія, 27 статей у фахових наукових виданнях з філософських наук, затверджених ВАК України, 8 тез доповідей на конференціях.

Кандидатська дисертація на тему “Способности как предпосылка самореализации личности” була захищена у 1992 році, її матеріали у тексті докторської дисертації не використовувалися.

Структура дисертації обумовлена метою і завданнями дослідження. Дисертаційна робота складається зі вступу, чотирьох розділів, кожний з яких складається з чотирьох підрозділів, висновків та списку використаних джерел (733 найменування). Загальний обсяг дисертації складає 453 сторінки, із них обсяг основного тексту – 399 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, вказано на зв'язок з існуючими філософськими пошуками, сформульовано мету і завдання, визначено об'єкт і предмет, описано наукову новизну одержаних результатів та їхню практичну значущість. Наведено відомості щодо апробації результатів дослідження та їхнього відображення у публікаціях, зазначено структуру дисертації та її обсяг.

У **першому розділі** “**Концептуальні основи гуманістичного прагматизму**” розглянуто і критично проаналізовано становлення і подальший розвиток гуманістичного прагматизму. Гуманістичні концепції філософії прагматизму, які сформувалися в класичний період його становлення, розглянуто на тлі загального стану філософських дискусій наприкінці XIX – початку XX століття і в руслі дискусій першої декади XXI століття та порівняння з теоріями і поглядами Ч.С.Пірса, У.Джеймса, Дж.Дьюї, Ф.К.С.Шиллера. На тлі розуміння ролі і функції людини в побудові реальності, характеру психологічних станів і еволюційних змін в структурі людини і її соціального середовища розкрито чинники, які мотивують і формують систему і якість соціальних відносин, визначають і уточнюють функціональні взаємостосунки людини і суспільства.

У **підрозділі 1.1. “Соціально-філософські витоки гуманістичного прагматизму”** наочно показано, що дослідження теоретичного спадку ідей філософії гуманістичного прагматизму класичного періоду дає змогу побачити історичні витоки багатьох сучасних концептів та їхню значущість для становлення української філософії.

Звернуто увагу на комбінаторний характер концептуальної системи прагматизму. Прагматизм, який визнається єдиною власне американською філософією, асоціюється з динамічністю американського способу життя і особливостями структури американського суспільства. Фундаментальні концепції прагматизму були сформульовані Ч.С.Пірсом і У.Джеймсом в США, Ф.К.С.Шиллером в Європі. Але його витоки йдуть далеко вглиб історії до мислителів античності (Протагора, Сократа, Платона, Аристотеля) через Середньовіччя, Відродження, Модерн (Р.Декарт, А.Міль, І.Кант, А.Бейн, А.Токвіль) до сучасної епохи (Б.Рассел, Дж.Шук, Дж.Клоппенберг, Х.Патнам, Р.Талісс, Ю.Габермас, Ч.Майсак, І.Берлін, А.Файв, Ш.Зігфрід, Б.Куклик). Уявлення прагматистів про розмаїття і плюралізм реальності, визначення шляхів пошуку та досягнення компромісу і злагоди як в філософських дискусіях, так і в практиці суспільних відносин значною мірою засновуються на філософських поглядах американських просвітницьких і політичних діячів

Дж.Едвардса, С.Джонсона, Р.Емерсона, Б.Франкліна, Г.Торо. Поява еволюційного вчення Ч.Дарвіна сприяла укріпленню впевненості прагматистів-класиків у тому, що людина, як частина природного світу, повинна створити свої власні переконання й віру, на підставі яких вона має визначити значення і цілі своєї реальності. Класичний прагматизм Ч.С.Пірса, У.Джеймса і Дж.Дьюї виник в контексті широкої міжкультурної філософської традиції, витоки якої ведуть і у філософію індіанських народів Північної Америки і корелюють з уявленнями їхнього світогляду. Виникнення ідеї неприйняття єдиної, неспростовної істини і опору жорсткій системі ієрархії пов'язане із структурою американського суспільства. В умовах співіснування і взаємовпливу різних культур пошук оптимальних способів спільного життя був нагальною практичною необхідністю.

Водночас, зазначається що, серед засновників прагматизму не було згоди щодо чітких меж як поняття, яким вони визначали свою теорію, так і методу, який вона пропонувала. Гуманістичний напрям розвитку прагматизму був аргументований і розроблений не в США, а в Європі в творах Ф.К.С.Шиллера, професора Оксфордського університету. В його філософії прагматизм одержав новий зміст, а теорія істини трактувалась в гуманістичному вимірюванні і в цьому сенсі вона має виключне значення для світоглядних орієнтирів сучасної України. Концепція гуманістичного методу Шиллера заснована на відомому висловлюванні Протагора – людина є мірою всіх речей, всього життєвого досвіду. Цей постулат визнає домінуючу роль людини в пізнанні і сприйнятті світу, та ґрунтується на переконаності у необмеженості творчого потенціалу людини. Підкреслюється що, гуманістичний прагматизм краще всього пояснюється реакцією проти дегуманізації істини, тобто штучного вилучення людського аспекту знання. Людина не може бути вилучена з феноменів світу. Вона створила та створює свій людський світ та науки, які служать її людським цілям. Цей процес стимулюється людськими намірами та прагненнями. Діяльність людини детермінована потребами життя у світі, який не був створений і не існує спеціально для неї. Глибинна сутність принципів гуманістичного прагматизму розуміється як система взаємопов'язаних концепцій, в яких виражена парадигма життєдіяльності людини в її відношенні із своїм внутрішнім світом та зовнішнім, оточуючим середовищем, суспільним та природним. Одне з пояснень постулатів гуманістичного прагматизму полягає у твердженні, що критерієм істини є її практичні наслідки. В аналізі філософських концепцій гуманістичного прагматизму автор виходить із розуміння, що кожна людина, у міру своїх можливостей, талантів і очікувань,

але дуже реально, робить свій внесок у перетворення оточуючої реальності, природної і соціальної.

У підрозділі 1.2. **“Креативність людини та її укоріненість в процеси створення реальності”** розглянуто коло ідей та концепцій гуманістичного прагматизму, які мають принципове значення для досягнення філософських основ розуміння соціальних процесів та протиріч, що відбуваються в сучасному українському соціумі.

Встановлено, що гуманістичний прагматизм, як світогляд, ґрунтується на визнанні континуума постулатів, в яких спонукальні імпульси людини в її матеріальній діяльності і в умоглядних міркуваннях сприймаються як глибоко практичні по своєму внутрішньому змісту. В процесі життєвого досвіду, створюючи свою реальність, людина дійшла висновку, що її життя проходить в постійній взаємодії зі світом матеріальних речей, існуючих в просторі і часі. Вона вкорінена в них і вимушена відповідати на виклики своєї реальності та визначати, що вона може та повинна зробити, для того щоб змінити умови свого життя. Динамізм історичного руху світового процесу від простого до складного у потоці часу є доказом становлення світу в його постійному прагненні досягти удосконалення. Це реальний процес, який існує не в людських думках і не завдяки ним. Він має історію і ця історія має значення. Намагаючись зрозуміти її, людина пояснює зміни і перетворення світу відповідно до своїх логічних категорій, яким властиве поняття мети, причини і цілеспрямованості. Результати її зусиль виражені в знанні, одержаному внаслідок подолання виникаючих труднощів. Знайдене знання залишається силою до тих пір, поки воно відповідає цілям і функціям, ради яких воно було одержано.

Звертається увага на те, що в контексті гуманістичного прагматизму людина визнається не спостерігачем змін і процесів реальності, що пасивно пристосовується до мінливих умов оточуючого середовища. Вона є активним агентом перетворень свого оточення, що формується і модифікується її суб'єктивно цілеспрямованою діяльністю, яка віддзеркалює її практичні потреби, інтереси та мету. В результаті з'являються об'єкти, створені суб'єктами в об'єктивно існуючому природному і соціальному оточенні, і формуються умови для взаємодії між ними. Якщо це так, людина не лише відкриває реальність. Вона насправді створює її.

Констатується, що ця теза висвітлює головний постулат гуманістичного прагматизму про нерозривний зв'язок “об'єктивного і суб'єктивного” і ролі людини у розумінні та побудові реальності. Нова реальність поза сумнівом існувала незалежно від того пізнала і знайшла її людина чи ні. Проте вона не може бути незалежною від процесу, який привів до її виявлення. Людина будує, експериментує і пізнає світ, вона залишає свій відбиток в побудові реальності, природній, особистій і соціальній, додаючи їй нові значення і цінність. Цей фундаментальний постулат може мати вирішальний вплив на трансформування структур буття сучасного українського суспільства.

У підрозділі 1.3. **“Роль та місце людини в гуманістичному суспільстві”** комплексно проаналізовано роль людини в уявленні процесів, завдяки яким

здійснювались перетворення і розвинення соціальних та духовних якостей людини. Аналіз їхнього поступового росту і вдосконалення дає можливість передбачати, провіщати і тою чи іншою мірою спрямовувати тенденції подальшого становлення, у чому полягає одна із цілей соціального розвитку.

Встановлено, що в постулатах гуманістичного прагматизму підкреслюється вирішальна роль біологічних, інтелектуальних і духовних потенцій людини. Всі уяви про навколишній світ, які людина знає, були створені її розумними зусиллями, діяльністю та натхненням. Віра в креативність людини розглядається як опозиція теорії “розумного плану” і ґрунтується на переконанні в значущості ролі людини та її “здорового глузду” в побудові людської реальності. Людина знає реальне таким, як воно є для неї в даний період і на даному етапі її знання. Вона усвідомлює оточуючий світ в поняттях, адекватних її сприйняттю. Саме людські інтереси нав’язують умови, по яких реальність може для неї відкритися. Головний акцент в цьому розділі зроблено на те, що практичні вимоги життя мотивували соціальні перетворення в суспільстві. Практичні спонуки необхідності адаптації вимагали реконструкції в системі соціальної координації. Інновації в духовному і матеріальному бутті людини впродовж всієї історії людства ґрунтувались та виходили із її буденного досвіду.

Визнається, що мотивацію пізнавальних зусиль людини слід шукати в мінливих обставинах, які вимагали відповідних змін і новацій, щоб усунути перешкоди, подолати труднощі і покращити умови життя. Саме це було причиною динаміки в усіх сферах життєдіяльності людини, зокрема у пошуку життєздатної та стійкої соціальної структури суспільства. Підкреслюється принципова орієнтація гуманістичного прагматизму на людину, яка визнається не лише фокусом світогляду, а й метою практичної та теоретичної діяльності. В світлі нових історичних перспектив розбудови прогресивно збалансованого, толерантного, об’єднаного українського соціуму постулат гуманістичного прагматизму про можливість й право людини використовувати свою потенціальну енергію для створення адекватних умов свого особистого життя та активної участі в гармонійних суспільних відносинах, є актуальним і конструктивним.

У підрозділі 1.4. “Суспільні очікування і розчарування: поняття “несимізм” в контексті сучасного світогляду” розглянуто умови, які сприяють успішній адаптації або заважають у процесі особистого і соціального існування людини. Світосприйняття та шляхи розбудови сучасного українського суспільства великою мірою залежать від того, на якій частині дихотомії

“оптимізм-песимізм” лежать преференції його суб’єктів. Вони відносяться до категорії безкомпромісних альтернатив, вибір між якими ґрунтується виключно на вольовому акті.

Аналіз кореляції в дихотомії “песимізм-оптимізм” доводить, що їхня антиномія має спільну рису. Обидва ці поняття стосуються емоційної і інтелектуальної реакції, ціннісна якість якої змінюється залежно від того, як сприймається їхня значущість і цінність. Уявлення людини про ці поняття не мають абсолютної шкали або стандарту і цілком залежать від практичної волі самої людини. Песимізм завжди має похідне, вторинне значення. Він є результат невдачі в досягненні деякої оптимістичної цінності, а антиномія “песимізм-оптимізм” має психологічне вимірювання і пов’язана з вибором, якому людина віддає перевагу. Якими б не були причини, що приводять людину до відчуття безглуздя і марності життя, їх всіх з’єднує поняття цінності того досвіду або факту, який викликає незадоволення. Але людина сама, зусиллям своєї волі може змінити свої ціннісні визначення. Аналіз обставин, які були причиною невдач, якщо його робити зацікавлено і цілеспрямовано, розуміючи як і що було не так, приведе до звільнення свідомості та дозволить побачити вихід з будь-якої безвиході.

У реаліях ХХІ століття на тлі багатьох парадоксальних фактів жорстокості та глобальної кризи проблема реалізації соціальних та особистих очікувань є дуже актуальною. Людині властиво створювати свою власну систему цінностей, життєвого устрою і звичок. Багато у чому досягнення гармонії між бажаннями та здійсненими очікуваннями базується на усвідомленні загальних людських цінностей з позиції особистого розуміння включеності у соціальний процес. Активна, відповідальна позиція міняє характер уявлення людини про цінність реальності. Обґрунтовано що, позитивне-негативне, тобто оптимістичне-песимістичне ставлення до реальності, а також свідомий активний пошук альтернативи песимізму значною мірою мотивується бажанням і рішучістю людини побачити нові перспективи і, відштовхнувшись від невдачі, поставити нову мету і досягти її. Людина завжди має вибір – дивитися вгору, а не вниз, вперед, а не назад, надати допомогу, поставити собі мету, досягти її та проявити себе в дії. Енергію і волю для цього людина повинна знайти в світогляді, заснованому на позитивних орієнтирах.

У другому розділі “Значущість поняття “істина” в соціальному пізнанні” проаналізовано концептуальне визначення змісту поняття “істина”, як воно показано в теоріях прагматистів-класиків. Це поняття розглядається в ракурсі гуманістичних цінностей у співставленні з його антонімом “помилка” на тлі їхньої значущості в особистому і соціальному вимірюванні. На думку автора, комплексний підхід до аналізу кореляції в дихотомії “істина-помилка” значно поширює уявлення про значущість кожного її елемента в контексті соціального пізнання.

У підрозділі 2.1. “Глибинне співвідношення понять в антиномії “істина-помилка” розглянуто традиційні концепції визначення істини в аргументації гуманістичного прагматизму. Класична гносеологія трактує істину,

виходячи із визнання принципу “відповідність-невідповідність” реальності, та ґрунтується на двох взаємопов’язаних постулатах – (1) просування від передумов, припущень і здогадок до логічних висновків і (2) безпосереднє інтуїтивне спостереження. Обидва ці підходи з позиції гуманістичного прагматизму вважаються не безпомилковими, тому що їхні результати залежать від багатьох чинників. Релевантність, аргументація і доказовість підходу, який виходить із принципу “відповідність-невідповідність” реальності, базується на понятті “стійкість, нерухомість”, що веде до концепції абсолютної, неспростовної істини, від якої прагматисти-класики відмовлялись. В контексті гуманістичного прагматизму критика класичних і новітніх теорій істини базується не на тому, що вони невірні, а на тому, що в кожній із них висвітлюється декілька або одна якість, властивість або характеристика істини. Це поняття не розглядається в його сукупній значущості і доцільності в процесі життєвого досвіду. В дослідженні проаналізовані критичні аргументи, пропоновані у філософії гуманістичного прагматизму для обґрунтування загальних принципів визначення істини. Для того, щоб визначити істину необхідно знати причини, цілі та обставини виникнення думки, оскільки істина завжди пов’язана з тим, наскільки важлива та істотна проблема. В гуманістичному прагматизмі було введено термін “претензія на істину” (truth-claim), яка стає “істиною”, коли виявляється її доцільність, корисність та задовільність у рішенні проблеми або досягненні мети. Акцентовано, що адекватна гуманістична теорія істини повинна враховувати два фактори – (1) вона повинна бути не лише формальною, тобто вербально вірно сформульованим висловлюванням. В її означенні повинні бути онтологічні ознаки, які здібні давати змогу відрізнити істину від помилки, (2) вона повинна бути застосовною до умов людського існування в його особистісному та соціальному вимірі, тобто ціннісна якість істини визначається за її позитивними практичними наслідками. Дії, направлені на пошук істини, повинні встановити та врахувати в чому полягали наміри дослідника, що саме він шукав, мав на увазі, хотів сказати та сказав. Надійна теорія істини повинна бути гуманістичною. Вона повинна враховувати людину, її відношення та ставлення до шуканої істини. Дії, направлені на пошук істини, завжди продиктовані бажанням встановити щось важливе, що має істотне значення для того, хто намагається це зробити. Акцент гуманістичного прагматизму на практичній значущості істини має важливе принципове значення для визначення шляхів гармонізації і стабілізації соціальних відносин в сучасній Україні.

У *підрозділі 2.2. “Гуманістичний метод визначення істини”* аналізується аргументація постулату гуманістичного прагматизму про мінливий, пластичний характер істини, ознаки і значущість якої змінюються залежно від багатьох історичних, особистих, і суспільних чинників. Прагматисти-класики шукали критерії, які могли би дати максимальну впевненість в істинності того чи іншого судження або претензії на істину (truth-claim). Підкреслено, що вони ґрунтували такий критерій на постулаті про те, що при всій специфічності і особливості різних типів визначення істини він має

засновуватися на якомусь спільному, загальному, універсальному принципі, придатному для розмежування та взаємодії між усвідомленнями співвідношення в антиномії “істина-помилка”. Такий критерій має дати людині впевненість в реальній правильності її уявлення про істину, а не пропонувати апріорне, суб’єктивне або довільне тлумачення, засноване на вірі та аналогії. Ідеї, істини, переконання не можуть існувати у вакуумі. Їхнє призначення полягає в тому, щоб бути соціально і особисто корисними і працювати в світі фактів. Їхня істинність, корисність та придатність оцінюються відповідно до того, як вони допомагають адаптуватися до фактичної реальності або трансформувати її. Те, що вважається істинним сьогодні може стати невірним завтра, тому час істини, її календар і простір мають велике значення. Процес верифікації та оцінки істини продовжується безперервно. Щодня життя має свою цінність, унікальну для кожної індивідуальної людини, суспільства або світу в цілому. Реальність, оточуюча людину, міняється. З часом міняється й ставлення людини до того, що раніше працювало, задовольняло, приносило полегшення. Істина, в постулатах гуманістичного прагматизму, є динамічною і прогресуючою, а не абсолютною та вічною. Все людське знання умовне та більш-менш вірогідне. Воно ґрунтується на постулатах та надіях. Істина є найкращим, відомим дотепер, рішенням проблеми для свого історичного часу в розумінні людини, яка її оцінює. Аналіз аргументації прагматистів-класиків показав, що пропонований ними критерій, заснований на твердженні, що людське життя не може бути розділене на практичне і теоретичне, дає реальні підстави для визначення дійсної кореляції в опозиції “істина-помилка”. Людська істина має цінність, якщо вона може бути задовільно, позитивно застосована в повсякденному бутті або в процесі пізнання. Людина шукає істину та знання, які необхідні для неї з точки зору їхньої “роботи” у практичному досвіді. Їхня корисність та цінність виявляються в тому як вони сприяють дії та впливають на неї. Критерій визначення істини повинен бути гуманістичним, тобто віддзеркалювати інтереси, цілі, потреби і вимоги людини. Саме ця теза має конструктивне значення для становлення сучасного українського соціуму.

У підрозділі 2.3. “Значення і цінність помилки в пошуку і визначенні істини” звертається увага на пропоновану у філософії гуманістичного прагматизму теорію помилки. Концепція помилки в постулатах гуманістичного прагматизму ґрунтується на тезі, що помилка є невіддільною, інтегральною частиною життєвого досвіду та не прирівнюється до невдачі чи перешкоди, що утруднює прогрес. Вона виходить із генетичної співвідносності понять в опозиції “істина-помилка”, які супроводжують одне одного, оскільки належать до того ж самого процесу пізнання. Ставлення гуманістичного прагматизму до помилки як пробного каменя в пошуку істини ламає ідеологічну парадигму розуміння помилки як негативного досвіду, якого треба уникати. Пізнавальне значення помилки бачиться в тому, що вона стимулює на подальші спроби знайти і перевірити нове знання і тим сприяти поступовому приближенню до бажаної цілі. Таке розуміння помилки підтверджує і доводить концепцію

мінливості і пластичності істини, що пропонується в гуманістичному прагматизмі на противагу теорії абсолютної, неспростовної істини, яку можна установити апіорі, уможлядно і універсально. Природа і наслідки помилки виявляються залежно від конкретних умов і обставин, які включають ставлення і відношення до проблеми, мети й інтересу щодо цінності об'єкту, для якого помилка вважається релевантною, значущою та доцільною. Парадокс процесу пізнання полягає в тому, що визначення помилки є формою, способом і гарантією встановлення істини. Для дискримінації між ними застосовується один і той же метод. Як істина, так і помилка проявляє свою суть не в абстракції, а в процесі верифікації на підставі своїх наслідків та їхньої значущості. Обидва ці поняття створені людиною для більш адекватної адаптації в мінливій реальності. Людині властиво помилятися, але ніхто не скоює помилки навмисно. Справа не в тому, щоб не скоювати помилок. Важливо знайти помилку і скористатися цим знанням. Людина створює, відкриває, пізнає свою реальність і вибирає істинні альтернативи, зрозумівши і виправивши свої помилки, перевіривши і скориставшись ними в своєму практичному досвіді. Визнання помилки як мотивації для подальшого пошуку оптимальної альтернативи та адекватного рішення має бути одним з операціональних шляхів у розробці толерантного, позитивного, плюралістичного світогляду.

У підрозділі 2.4. *“Схожість та відмінність в способах ототожнення істини”* констатується, що, кореляція в дихотомії “істина-помилка” є основним орієнтиром людини в навколишньому світі. Адекватне розмежування і оцінка значущості кожного з її елементів є необхідною передумовою ефективного, гармонійного розвитку особистості та соціальних форм організації людського існування. Наявність свободи вибору систем орієнтації в світі, свого стилю і контексту життя не дає людині гарантії від помилки у визначенні життєвої істини. Відмовившись від теорії абсолютної, неспростовної істини, прагматисти-класики стверджували, що істина є поняттям людського мислення, постулати і категорії якого були створені та модульовані людиною для того, щоб помічати і розуміти реальні факти та протиріччя світу. Ця спільна концепція не виключала певних розбіжностей в напрямках і ступенях деталізації визначення істини. Концепція Джеймса і Шиллера заснована на визнанні біологічної функції мислення, принципи роботи якого пов'язані не лише з внутрішньою цінністю думки, але мають і спонукальну якість та спрямованість. Для Пірса істина встановлюється за допомогою п'яти органів чуття. Джеймс додав до них емоційні почуття. Шиллер уточнив концепцію Джеймса тезою про те, що всі альтернативи та їхній вибір є суб'єктивними рішеннями окремої людини. Спільним постулатом у визначенні істини є теза про те, що істинне переконання дає можливість і спосіб досягнення мети, яку людина вважає корисною або задовільною. Знайдена істина є істиною, яку можна поліпшити, змінити або спростувати. Якби уявлення і поняття були неспростовними та нерухомими, знання залишалось би нерухомими та застиглими. Але свідомість людини, її знання та досвід модифікуються, внаслідок чого людині потрібні нові істини,

які мають практичне значення, втілення яких веде до позитивних результатів. Підкреслюється, що концепція фалібілізму, мінливості та неостаточності у визначенні істини є стимулом і гарантією того, що людина може вільно зробити усвідомлений вибір між альтернативами.

Поділяючи цю концепцію, Пірс не був згоден поєднувати її з проблемою помилки, сумніву та хибності. Шиллер звертав увагу не лише на присутність та необхідність помилки у визначенні істини, а і додав до своєї концепції питання – чому, як, за яких умов і для кого, в який час і в яких обставинах істина обертається помилкою, чи навпаки, і підкреслював її суб'єктивний вимір. Це було підставою розбіжностей з концепціями Дж.Дьюї і Дж.Г.Міда, які визнавали лише її об'єктивну, соціальну значущість. Шиллер не бачив в цьому ні протиріччя, ні розбіжності між їхніми концепціями. Людині властиво досліджувати і аналізувати свою індивідуальну істину, але для того, щоб бути справді об'єктивно корисною, суб'єктивна істина повинна одержати суспільне визнання. Це дві сторони пізнання. Шиллер засновував свій аналіз на початковому етапі, а Дьюї і Мід розглядали її кінцеву стадію. Обидві теорії засновуються на постулаті про те, що істина не дана людині апіорі, “зверху”. Людина шукає і пізнає істину, знаходить помилки, оцінює та виправляє хибність у відповідь на реальні умови свого практичного існування. Її ставлення до різниці між ними корелюється та визначається її персональним, індивідуальним інтересом, метою і психологічними характеристиками, відчуттями та станом. Таким чином її власні свідомість, знання та досвід прогресують, трансформуються та удосконалюються. Якщо її переконання знаходять позитивний відгук в суспільстві, вони сприймаються в їхньому об'єктивному соціальному визнанні. Отже, розуміння нерозривного зв'язку “індивідуального-соціального” у визнанні дійсного змісту кореляції “істина-помилка”, неможливість її деперсоналізації є принципово важливим соціокультурним аспектом гармонізації соціальних відносин.

У третьому розділі “Етичний вимір в теорії та практиці гуманістичного прагматизму” розглянуто і критично проаналізовано уявлення “етичного ідеалу”, як він розуміється в гуманістичному прагматизмі. Етичні концепції гуманістичного прагматизму виходять із зіставлення понять в кореляції “детермінізм-індетермінізм” та їхнього значення в практичному особистому і соціальному досвіді в різних обставинах і в різні періоди життя. Обґрунтовується система переваг, ієрархії цінностей та орієнтацій, які складають головну подію в індивідуальному і соціальному бутті людини. Імперативний характер вибору технологій особистого зростання і гармонійних суспільних відносин, може бути ефективно реалізований в умовах свободи, як абсолютної тотальності при дотриманні принципів етики відповідальності. Пропонований в розділі аналіз глибинного змісту понять “свобода-необхідність”, “віра”, “безсмертя”, “плюралізм” спрямований на розкриття перспектив і телеології їхніх прагматичних форм і етичних наслідків в сучасності України ХХІ сторіччя.

У підрозділі 3.1. “Кореляція понять в антиномії “свобода-необхідність” розглянуто аргументацію глибинного змісту відносин в цій антиномії та її значення в контексті “етичного ідеалу” гуманістичного прагматизму. Формулювання принципів гармонії та етики людського буття пов’язується з прагненням досягти мети, яка визначається як “етичний ідеал”. Основою етичного ідеалу вважається свобода волі. Реальність свободи виявляється у виборі способу дії та прийняття рішення. Свобода волі розуміється не як вседозволеність і відсутність мотиву, а навпаки, як мотивація, здатність і можливість зробити усвідомлений вибір між конфліктуєчими мотивами та прийняти найкраще рішення у даних обставинах. Глибинні взаємозв’язки в антиномії “свобода-необхідність” ґрунтуються на тезі про те, що таке рішення неминуче несе на собі відбиток ставлення, світогляду і психології того, хто його приймає. В ньому виявляється дисонанс розуму й відчуттів, психіки й свідомості, тілесного й інтелектуального, біологічного й суспільного в особистості та його віддзеркалення в соціальній свідомості. Опозиція “свобода-необхідність” визначає людське існування *per se* – разом зі зміною життєвих умов і залежно від ступеня усвідомлення людиною самої себе, як автономної окремої істоти, модифікується ставлення та розуміння цієї антиномії. В ньому зосереджені зусилля людини та рішення, які вона приймає особисто на свій страх і ризик. Життєва значущість цієї проблеми полягає у визнанні або невизнанні людини відповідальною за свої рішення і вчинки. Як свобода, так і необхідність є логічними категоріями. Вони є способом опису психологічного стану свідомості. Свобода надає людині вибір, тобто можливість чинити так, чи інакше. Необхідність виражає почуття примушення, яке не залишає людині альтернативи. Обидва ці стани є екстремальними і досить рідкісними станами волі людини. Вони не розповсюджуються на все життя, існують в свідомості людини і визначаються суб’єктивними станами людського розуму. Як правило, люди живуть за своїми звичками та принципами, в цілому відповідними загальноприйнятим моделям. Їхня поведінка не супроводжується ні свідомістю свободи, ні відчуттям необхідності. Але їхні дії та рішення вносять реальні зміни в їхню особисту та соціальну реальність. Це стає можливим завдяки здатності людини побачити та порівняти виклики, які без наявності свободи вона не змогла б оцінити. В межах своїх життєвих обставин людина завжди стоїть перед вибором. Він торкається як тривіальних подій, так і більш істотних альтернатив. Усвідомлений вибір між ними і є свобода в гуманістичному розумінні. Вона завжди обумовлена мотивацією і обмежена соціальними, моральними, етичними та психологічними заборонами. Кореляція понять в опозиції “свобода-необхідність” розглядається в руслі гуманістичного прагматизму не у термінах протиріччя, а навпаки в рамках взаємодоповнення. Зміст цієї опозиції пояснюється та розкривається роллю та функціями людини в еволюціонуючій та незавершеній реальності, які ґрунтуються на принципі свободи, мотивованої необхідністю та обмеженою відповідальністю.

У підрозділі 3.2. “Поняття “віра” в гуманістичному прагматизмі”

комплексно проаналізовано аргументацію проблеми “віра”, як вона представлена в гуманістичному прагматизмі. Віра є невід’ємною складовою, екзистенціалом людського буття. Вона засновується на почутті злагоди, задоволення і пов’язана з психологічним ставленням до пропозиції. Віра трактується як духовне ставлення та прийняття того, що людина вважає вірним, істинним і розуміється значно ширше ніж релігійна віра. Ця теза застосовна до всього процесу пізнання і ґрунтується на понятті неостаточності істини та персональної, особистої відповідальності. Суть віри стосується того, що людина хоче, має на увазі або планує. Категорія особистості грає домінуючу роль в питаннях віри та визнання цінності. Ніхто, ні конкретна індивідуальна людина, ні людство в цілому, не може абстрагуватися від самого себе і свого особистого сприйняття реальності. Але, з іншого боку, в концепціях гуманістичного прагматизму підкреслюється необхідність і очевидність об’єктивного ставлення до пізнання світу поза зв’язком із судженнями окремої людини. Засновуючись на постулаті – людина є мірою всіх речей – філософія гуманістичного прагматизму стверджує, що людина повинна розуміти свою відповідальність за свою віру та свій вибір в процесі формування етичних уявлень та пояснення когнітивних, соціальних і культурних упереджень, обмежень або правил. Не безособовий, об’єктивний ідеал, а особиста дія, мотивована активною, зацікавленою та цілеспрямованою волею, була способом, яким людині вдалося розпізнати факти об’єктивного світу та визначити їхнє значення, істинне або помилкове. Для своїх практичних потреб людина оцінює, виміряє та визначає реалії свого буття, вона ж скоює вчинки залежно від своїх намірів, оцінок та віри. Тісний зв’язок суспільного, особистого та об’єктивного в процесі когнітивного пізнання є свідомством не тільки великих евристичних можливостей. Значення нерозривного взаємозв’язку особистого-соціального, суб’єктивного-об’єктивного в процесі визначення істини та створення переконань віри полягає в тому, що істотні результати когнітивної науки та соціальних досліджень не можна зрозуміти та адекватно оцінити, ґрунтуючись на “чистій” логіці понять і феноменів.

В дослідженні проблема “віра” розглядається в рамках опозиції “віра-невіра-сумнів”. На протилежність поняттям визначеності (віри) і рішучої відмови вірити (невіра) в сумніві немає ніякої визначеності. По своєму глибинному сенсу відчуття сумніву є скороминущим, рухомим, нестійким. З логічної точки зору сумнів надзвичайно важливий, оскільки завдяки йому виявляється або спотворюється істина та визначається помилка. Як в суспільному розумінні, так і в особистому психологічному відчутті сумнів, як і віра, стимулює до дії. В дихотомії “віра-сумнів” сумнів є основою мислення, заставою духовного прогресу, імпульсом до пошуку нової істини. Функція віри полягає в тому, щоб створювати та детермінувати умови, за яких людина діє певним чином.

Гуманістичний прагматизм визнавав за людиною право формувати свою віру, вирішувати свої сумніви, втілюючи їх на практиці свого досвіду в

контексті особистої та соціальної відповідальності і таким чином брати участь в побудові реальності. В цьому контексті філософія гуманістичного прагматизму залишається релевантною, значимою, сучасною, злободенною і в XXI сторіччі, особливо в контексті соціокультурних перетворень.

У підрозділі 3.3. *“Етичне значення поняття “безсмертя”* розглянуто коло ідей гуманістичного прагматизму стосовно етичного виміру співвідношення “життя-смерть-безсмертя”. В гуманістичному прагматизмі, це співвідношення має не стільки онтологічне, скільки етичне значення і не розглядається з позиції чи існує безсмертя як факт. Аналіз цієї проблеми сфокусовано на визначенні, чи є поняття безсмертя постулатом етики та, якщо це так, що цей постулат доводить. Ідеї про вічне життя – безсмертя – складають одне з фундаментальних вірувань у всіх релігійних конфесіях з часу виникнення релігії і до наших днів. Вони будуються на аргументах, які свідчать, що їхньою головною метою є вічне життя. Але жоден релігійний світогляд не дає відчутних доказів існування безсмертя. Можливість майбутнього життя (after-life) або його нереальність залишається предметом живучих, укорінених і не виправдано впливових забобонів, містичних натяків і алюзій.

Питання – в чому причина такого ірраціонального ставлення до такого загально відомого і неминучого явища як смерть або до вірогідності безсмертя – розуміється в гуманістичному прагматизмі в контексті онтології та етики. Онтологічне значення безсмертя полягає в плюралізмі світу, в тому, що все суще у світі є вічним в своєму перетворенні. Плюралізм основних життєвих сил дає єдино надійну гарантію безсмертя, але цей загальний постулат важко застосувати до такої конкретної проблеми як життя окремої людини. Етичне значення безсмертя пов’язується із ступенем турботи людини про якість свого життя, тому що питання про те, як побудувати його, щоб прожити не марно, завжди здавалось важливим. Якби людина вірила, що майбутнє життя є іншою формою природного існування, що в ньому немає нічого сенсаційного, така віра принесла би багато користі. Вона сприяла би підвищенню морального, духовного й інтелектуального тону окремої людини, а з нею і всього суспільства. Наголошується на двох важливих позитивних рисах такої віри, які не може запропонувати ніяка інша доктрина. Це, перш за все, мотивація та заклик до продовження активного життя до останнього земного зітхання. Друга риса витікає з першої. Це відчуття впевненості в тому, що життя є не

скороминущою миттю, не безглуздою грою, в якій кожний прагне схопити те, що трапляється йому на шляху.

Відродження інтересу до цієї проблеми, яке спостерігається повсюди, базується не на раціональній теології, а на містичних уявленнях, не на об'єктивних принципах, а на суб'єктивних аргументах і почуттях незадоволеності умовами сьогоденного земного буття. Його етична і моральна конотація містяться в прагненні людини досягти позитивних результатів в перебудові своєї реальності і покращенні умов адаптації в неї. В умовах ідеологічного вакууму сучасної України великий позитивний вплив на характер суспільних відносин може мати віра в те, що значення і призначення життя полягає не лише у вирішенні домінуючих проблем сьогодення «тут та зараз», а й у більш високих, довгострокових цілях, досягнення яких винагороджує людину в цьому земному житті та дає, або може дати, невичерпне джерело щастя в іншому житті, якщо людині дійсно призначено його випробувати.

У підрозділі 3.4. “Плюралізм як основа демократії в умовах глобалізації сучасного світу” показано як концепція істини, пропонується в гуманістичному прагматизмі, функціонує в цілеспрямованій діяльності людини. Наукова концепція гуманістичного прагматизму, яка здобула назву “плюралізм”, будується на опозиції теоріям монізму та абсолютизму. Вона засновується на принципах толерантності та взаємоповаги. Ця ідея виходить із тези, що філософське уявлення суспільного блага не є апріорним та не містить абсолютної істини. Його масштаб і зміст можна визнати лише в процесі і внаслідок обговорення, широкого суспільного дискурсу. Фундаментальне плюралістичне уявлення гуманістичного прагматизму ґрунтується на тезі “роботи” істини, яка в контексті історичного розвитку людського знання і досвіду розуміється неостаточною та пластичною. Аналіз домінуючої ролі людини в пошуку істини в процесі створення своєї реальності та розмаїття соціокультурних моделей показав і довів необхідність цивілізаційної адаптації. Плюралізм здається найбільш вірогідною позицією для актуалізації адаптації і досягнення соціального консенсусу. Ідея гуманістичного плюралізму, тобто визнання різноманітності, пластичності та мінливості світу розуміється не в статичності, не в констатації стану реальності, а в динаміці. Концепція плюралізму засновується на тезі неоднаковості, але вимагає активної дії в пошуку компромісу між проявами неоднаковості, суперечності та навіть конфронтації в процесі побудови рівних можливостей для особистого становлення в умовах соціального буття. Таке уявлення відмови від філософії монізму передбачає свободу вибору та дії, що сприяє прагненню до позитивних новацій та

стимулює потенційні сили особистості через її актуалізацію в суспільстві. Небезпека монізму, особливо помітна в соціальних відносинах, в яких фіксованість ставлення і відсутність вибору веде до появи непередбачуваних негативних і небажаних подій та їхніх наслідків.

Етичне значення проблем множинності міжособистісних відносин в оточуючій реальності, важливість усвідомлення індивідуальних і соціальних реалій пропонується розглядати з позиції свобод і відповідальності в демократичних соціальних відносинах, заснованих на принципах толерантності і взаємоповаги. Критерій відповідальності у цьому контексті має особливе значення, тому що дотепер не вироблено правил та норм життя в плюралістичному суспільстві. У практиці життя, особистого, суспільного, міжнародного, досить часто вибір між альтернативами робиться однобічно. Увага приділяється лише тому, чи задовольняє він особистим, приватним інтересам. В гуманістичному прагматизмі плюралізм визначається не просто як різноманітність, а як свідомий, конструктивний, зацікавлений пошук компромісу, злагодженого рішення, яке неодмінно повинно реалізуватися в активному практичному досвіді. Мотиваційний сенс цього постулату міститься в тому, що можна створити ідеологію злагоди, підтримки і довіри навіть в атмосфері нерозуміння і протистояння. Цінність такої ідеології має бути не теоретичною мрією, вона повинна стати активним дієвим чинником в практичному досвіді.

У четвертому розділі **“Гуманістичний прагматизм в структурах повсякденності сучасного суспільства”** визначено напрями і значення впливу ідей гуманістичного прагматизму в реаліях сучасності XXI сторіччя. Особливості реалізації двоєдиного процесу гармонізації взаємодії особистості та соціального середовища аналізуються в ракурсі телеології інтеркультурного обміну і прагматичних форм мінімального консенсусу в розумінні взаємоприйнятних цінностей. Відмічається важливість визнання конфлікту, суперечки або незгоди як факту дійсності, а не перешкоди в пошуку компромісу. Підкреслено, що плюралістична відкритість гуманістичного прагматизму, заснована на понятті дискурсу, різних форм контакту і спілкування, сприяє взаєморозумінню та укріпленню особистих, суспільних і глобальних соціальних зв'язків.

У *підрозділі 4.1. “Єдність “особистого-суспільного” в прагматиці людського буття”* аналізується аксіологічна установка в дихотомії “людина-суспільство”. Філософське і суспільне ставлення до цієї проблеми історично змінювалося залежно від розуміння основоположних реальностей, домінуючих в різних людських спільнотах. Акцентовано увагу на постулати гуманістичного прагматизму, в яких це співвідношення інтерпретується в контексті тріади “людина-влада-суспільство”, оскільки в практиці повсякденного життя всі прояви індивідуальності людини в її взаємостосунках з суспільством так чи інакше корегуються і регулюються владою та її соціокультурними інститутами. Цивілізаційні особливості культури суспільних відносин багато в чому визначаються положенням і статусом особистості, розумінням її прав на

індивідуальність, свободу становлення і подальшого розвитку. В багатьох культурах сама ідея особистості сприймається як антитеза владі. Але проблема взаєностосунків між ними значно ширше і має безмежну кількість рішень. Вибір кращого з них визначається кожним особисто. Цей вибір відображає преференції та очікування, які є персональними та залежними від обставин, інтересів і цілей людини в різні періоди її особистого і суспільного життя. Міра її автономності та свободи обумовлена історією розвитку і сучасними характеристиками ідеологічної і соціальної системи, в якій вона живе.

В гуманістичному прагматизмі триада “людина-суспільство-влада” розглядається в динаміці постійного руху і взаємопроникнення. Всі три елементи схильні до зміни. Якщо порушується соціальна інтегрованість суспільства, настає час недовіри і психологічного синдрому деіндивідуалізації, песимістичних настроїв, створення презумпції “замінності”, з одного боку, і появи сильної, харизматичної особистості з іншого. Це становить ідеальне підґрунтя для виникнення диктаторських політичних структур, в яких домінує авторитарна система влади. Згідно з постулатами гуманістичного прагматизму відносини у цієї триаді не розглядаються в термінах опозиції. Так само ні людина, ні суспільство не сприймаються як абстрактні поняття. Суспільство, як соціальне середовище, існує зовні окремої людини, незалежно від її особистої волі й індивідуальної свідомості. Але воно історично склалося в певну матеріальну та духовну культуру завдяки індивідуальним і спільним позитивним зусиллям його суб’єктів. Ні в житті людини, ні в житті суспільства немає періоду стабільності. Саме в гармонізації їхньої взаємодії виявляється суттєва роль третього елемента триади. Дійсний прогрес можливий там, де влада зацікавлена в розвитку і підтримці розумної рівноваги між інноваційними змінами в суспільстві і збереженням індивідуальності його суб’єктів. Мета суспільної взаємодії повинна ґрунтуватись не на категоричному імперативі, людина повинна виконувати свій обов’язок, але вона має право знати в чому її обов’язок полягає і як вона може відрізнити істину від помилки. Плюралізм в триаді “людина-влада-суспільство” означає не лише нарощування матеріальних ресурсів, але й духовне вдосконалення. Ці процеси містять також позитивні зміни у психологічному ставленні до методів соціальної конкуренції і співробітництва, що має вирішальне значення для створення гармонійного гуманістичного простору в реаліях демократичної України.

У підрозділі 4.2. “Гуманістична формула розвитку соціально значущої особистості” розглянуто взаємовідношення в кореляції “особисте-соціальне” в контексті виявлення потенціалу обох елементів цієї дихотомії. Наукова концепція філософії гуманістичного прагматизму концентрується на постулаті першорядності значущості людини, її соціальної сутності та обумовленості. Згідно цьому постулату всі думки, переконання, характер соціальних відносин і особисті установки мотивовані соціально необхідними вимогами. Драматична напруженість практичних обставин, умов і викликів життя вимагає виявлення нових форм самореалізації, потенційна розмаїтість яких визначає особисту долю людини і перспективи існування її соціального оточення. Людина,

природа якої є незавершеною, принципово нецілісною, перебуває в процесі становлення своєї особистості і пошуку різних способів об'єктивації в різних формах соціального устрою.

Гармонійний розвиток індивідуальності відбувається не в ізоляції, не сам по собі, і не для себе. Він є складовою двоєдиного процесу, який здійснюється на тлі безперервного обміну інформацією між особистістю та її соціальним оточенням. Його суть складається з двох аспектів – внутрішньої та зовнішньої комунікації. Обидва ці аспекти комунікації значною мірою впливають на ступінь самоусвідомлення, на взаємовідносини з іншими та на соціально-психологічний клімат в цілому.

Людина живе в світі, який постійно змінюється, її реакції на ці зміни не детерміновані апріорі. Вона діє на підставі свого відчуття свободи волі і тому робить вільний вибір, але це не гарантує від помилок. Підкреслюється, що яким би не був цей вибір, вірним чи помилковим, він служитиме інтересам людини, а не проти неї, якщо вона побачить альтернативи в комунікативному просторі життя і знайде в собі сили зробити перший крок в їхній реалізації. Ця сила в концепціях гуманістичного прагматизму визначається психологічними чинниками в структурі особистості. Оптимістичне-песимістичне ставлення є могутнім підґрунтям успіху або невдачі. Людям властиве бажання якісно змінювати своє існування, тому в своїй більшості вони є активними суб'єктами свого розвитку. Показано, що поняття соціально значущої особистості в гуманістичному прагматизмі ґрунтується на визнанні неостаточності, мінливості, пластичності в опозиції “істина-помилка” і пов'язується з процесами освіти і виховання та ставлення людини до можливостей своєї самореалізації. Гуманістична формула розвитку соціально значущої особистості заснована на відкритості людини до закликів її реальності. Незалежно від особистих характеристик існують послідовні, логічні, доступні кожному способи, методи і методики досягнення успіху та бажаної мети. Поняття успішності соціальної та особистісної адаптації пов'язується з готовністю людини міняти звичні орієнтири, цілі, професіональну діяльність та спосіб життя. Життєздатність суспільства та самореалізації його суб'єктів залежить від розвитку здатності та уміння вчитися. Це стосується не лише молоді. Важливо, щоб кожний, незалежно від віку, ясно розумів, що в реаліях сучасності можливість та мотивація підвищення або зміни професійної кваліфікації є ознакою вільної, відповідальної людини, мета якої позитивно створювати свою біографію. Принципи та зміст розвитку соціально значущої особистості засновані на пріоритетах модернізації та інновації методів та форм освіти. Усвідомлення необхідності постійно, впродовж всього життя вчитися, вдосконалювати та розмаїтити своє знання стає імперативним в контексті глобалізації світу, поляризації геостратегічних центрів по створенню матеріальних благ, характеру праці і виникнення нових способів виробництва.

У підрозділі 4.3. *“Культура комунікації та комунікація культури в суспільстві”* констатується, що світогляд людини, її реакції, ставлення до реальності, менталітет, все, що можна об'єднати загальним терміном

“культура”, безпосередньо співвідноситься і мотивується практикою її життя. Основні якості та особливості особистості, її характеру і поведінки пов’язані з культурою її життєдіяльності в контексті форм і моделей комунікації. Людина розвивається в культурі свого суспільства, яка детермінує її з метою створення необхідного ідеалу або стандарту особистості.

З точки зору гуманістичного прагматизму не існує універсального стандарту культури. Культура визнається історичною і соціальною реалією зі змінними параметрами. Кожній культурі властиві внутрішні відмінності та особливості, які не дозволяють ототожнити навіть однорідні культури. Впродовж століть культурна свідомість штовхала людей на суперництво і конфлікти. Сама проблема конфлікту є проблемою культури. Вона залежить від культурних преференцій в сприйнятті світу, залежно від ставлення до реалій життя та уявлення їх в термінах гармонії чи конфлікту. Ескалація психології конфліктності спирається на глибинні стійкі константи і догми, властиві даному суспільству та культурній традиції, в яких визнається лише одна абсолютна, непорушна істина. Для вирішення конфліктів, пов’язаних з різноманітністю культур, потрібна творча взаємодія, орієнтована на загальнолюдські цінності і заснована на концепції істини, вільної від абсолютизму та нетерпимості. В реаліях ХХІ століття вслід за процесами глобалізації та появи електронних видів зв’язку розповсюджується нова форма культури, яка заснована на всесвітній інформаційній відвертості та відкритості. Її логіка, мета і динаміка спрямовані на створення “плюралістичного темпераменту”, в якому культура комунікації і комунікація культури впливають та доповнюють один одного, що сприяє гармонізації, розумінню і взаємоповазі в світі.

У світлі сучасної світоглядної невизначеності в Україні ця теза має пріоритетне значення.

У *підрозділі 4.4. “Місце гуманістичного прагматизму в сучасній соціально-філософській традиції”* міститься аналіз уявлень гуманістичного прагматизму про природу соціальних відносин. Життєві і моральні орієнтири та шляхи гармонізації відносин між індивідуальною людиною та її оточенням, природним і соціальним, розглядаються в його концепціях як в статисти даного часу, так і в ракурсі їхнього можливого руху в перспективі майбутнього розвитку сучасних тенденцій духовних, інтелектуальних, моральних, етичних характеристик. В цьому контексті аргументовані в гуманістичному прагматизмі постулати толерантного відповідального етичного та морального ставлення мають безпосереднє значення для аргументації суттєвих принципів світоглядних орієнтацій сучасного українського соціуму. Вони визначають характер взаємостосунків та методи подолання незгод і конфронтацій в сучасному світі, який все виразніше приймає глобальні риси.

Показано, що все більш чітка орієнтація сучасної соціальної філософії на концепції класичного прагматизму обґрунтована необхідністю застосування пропонованих в ньому шляхів досягнення і верифікації істини. Концепція неостаточності істини не тільки руйнує догматичні ідеологічні структури минулого, але дає можливість вибору між різними альтернативами, що є

підтвердженням ідеї плюралізму і свободи волевиявлення особистості в контексті соціальної відповідальності. Головний зміст гуманістичних постулатів класичного прагматизму в сучасності XXI століття полягає в трансформації стереотипів світоглядних орієнтацій в пошуку позитивної національної ідентичності та побудови плюралістичної демократичної культури, яка розуміється не лише як засіб організації управління та влади, але і як образ життя.

Цілісне уявлення глибинної суті впливу гуманістичного прагматизму на розвиток сучасного суспільства і злободенності його постулатів для становлення світогляду демократичної України виявляється в загальному гармонізуючому ефекті. Згідно концептуальним та операціональним принципам гуманістичного прагматизму гармонізація буття суспільства ґрунтується на визнанні необхідності діалогу, толерантності і бажання знайти спільні позиції, а не на безкомпромісному виборі в опозиції свій-чужий, особисте-суспільне, індивідуальне-соціальне, істина-помилка. Весь людський досвід доводить, що такі опозиції є штучними. Однозначний вибір між ними є деструктивним тому, що вони існують в системі взаємозалежної динамічної взаємодії. Гуманістичний прагматизм пропонує використовувати всі можливості, щоб знайти задовільні адекватні рішення та перевірити їх у практичному досвіді.

Плюралістична відкритість, пропонована в постулатах гуманістичного прагматизму, сприяє відродженню та поглибленню взаєморозуміння в суспільних і міжособистісних відносинах, заснованих на культурі дискурсу, комунікації та діалогу, різних формах контакту і спілкування в умовах взаємоторпимості та посилення глобальних соціальних зв'язків.

У **Висновках** підводяться підсумки дослідження. Підкреслюється внесок гуманістичного прагматизму в розвиток філософської думки кінця XIX – початку XX сторіччя, визначаються масштаби, сфери і зміст впливу його ідей на розвиток сучасного суспільства; оцінюється пропонована в ньому теза про неостаточність, мінливість і пластичність відносин в опозиціях “істина-помилка”, “віра-сумнів”, “свобода-необхідність”; аргументується необхідність плюралізму і обґрунтовуються права людини на свою персональну істину; підкреслюється, що право на свободу вибору на пряму пов'язане з обов'язком нести за нього особисту та громадянську відповідальність. В контексті сучасних проблем соціальної філософії аналізуються причини глобального відродження гуманістичного прагматизму в його первинній класичній інтерпретації, визначаються ступінь і сфери його впливу на характер взаємовідносин особистості та соціального оточення.

Аналіз характеру впливу гуманістичного прагматизму на розвиток сучасного суспільства і розуміння злободенності його постулатів для становлення світогляду демократичної України дозволяє зробити висновок, що в реаліях сьогодення:

– головна цінність впливу гуманістичного прагматизму полягає у визнанні ролі і здатності людини завдяки своєму розуму вільно зробити усвідомлений

вибір спільної позиції між конфліктуєчими альтернативами і побудувати в мінливому світі свою реальність згідно своїм інтересам, потребам, очікуванням і бажанням;

– значущість і цінність впливу концепції неостаточності і багатомірності обох елементів в антиномії “істина-помилка”, відмова від їхньої абсолютизації полягають в постулюванні вірогідності переоцінки змісту і оцінки кожного із них за їхніми практичними наслідками, що викликає необхідність перевірки в дії. Вирішальне значення спонукальності істини, яка мотивує бажання діяти, мобілізує активність в здійсненні і застосуванні того, що в даних умовах і даному часі визнається істинним, становить виключно важливий аспект впливу гуманістичного прагматизму на сучасні соціальні відносини;

– цінність впливу концепції активного ставлення до кореляції понять в опозиції “свобода-необхідність” міститься в тому, що вона передбачає право людини на вільний вибір серед існуючих альтернатив, заснований на відповідальному ставленні до застосування його в дії, якщо він дійсно сприяє досягненню мети. В сучасному світі це твердження є більш ніж актуальне, оскільки красномовні дискусії, заяви і пропозиції в більшості своїй так і залишаються деклараціями, відірваними від реальності людського досвіду, що веде до виникнення песимістичних настроїв у суспільстві і зневіри в майбутнє;

– гармонізуючий вплив філософських та соціокультурних аспектів етичного виміру кореляції “віра-сумнів” бачиться в розумінні їхнього генетичного взаємозв'язку. Він ґрунтується на визнанні вільного прояву психологічного відчуття реальності бажаної мети, згоди з тим як її добитися, упевненості в своїх силах і в кінцевому задовільному результаті. Перспектива і телеологія прагматичних форм етичних наслідків як віри, так і сумніву мають безперечну ф'ючерсну спрямованість і орієнтовані на ціннісні цілі, тобто на поліпшення людини та умов її природного і соціального існування;

– плідним і конструктивним для побудови консолідуєчого світогляду гармонійного демократичного суспільства в сучасній Україні є розуміння конфлікту, помилки, незгоди і нерозуміння не в руслі перешкоди, а навпаки як мотивації активної дії в пошуку компромісу і більш адекватного рішення. Визнання конфлікту як динамічної системи, в якій відбувається постійна реконструкція і переоцінка подій, думок і суджень, спонукає на пошук конкретних дій у відповідь на конкретні загрози. Побудова гуманістичного простору людських відносин засновується на необхідності вибору між цінностями. Спроби створити ідеальне благополуччя на Землі, керуючись догматичним визнанням співвідношення в дихотомії “істина-помилка” неминує оберталися злом і стражданнями;

– важливим аспектом впливу гуманістичного прагматизму є теза про “роботу” істини, тобто оцінку її наслідків в безпосередньому людському досвіді. Збалансовані плюралістичні інтеркультурні принципи подолання кризових явищ, конфліктів, запобігання ворожнечі ґрунтуються не лише на теоретичних постулатах. Вони потребують реально корисних, ефективних дій в особистому і соціальному вимірі. У постійному багатогранному процесі побудови, становлення і вдосконалення своєї реальності, свого буття людина повинна брати участь в широкому соціальному дискурсі для того, щоб знайти спільні позиції, компроміси і злагоду. Концепція плюралізму, як вона постулюється в гуманістичному прагматизмі, припускає не лише ліберальну терпимість, не лише діалог, розмови та дискусії, які не дають конструктивних практичних результатів. Важливим елементом концепції плюралістичного мислення є заклик до конкретних дій, активно спрямованих на досягнення і розвиток взаєморозуміння в подоланні соціокультурних та етичних тупиків;

– значення і вплив постулату неостаточності і “роботи” істини виявляється в процесі становлення соціально значущої особистості. Реальні виклики життя змінили соціальний контекст і функції людини. Нові аспекти та пріоритети потребують від людини відкритості до мінливих умов реальності. В світлі нових підходів до побудови соціальних відносин ефективність реалізації та використання людського потенціалу вимагає активного ставлення до способів самореалізації. Готовність до зміни кар’єри і життєвих стандартів, бажання і звичка постійно підвищувати свою кваліфікацію або міняти свою професійну діяльність має бути імперативною мотивацією позитивної ідентифікації людини;

– глибинна сутність впливу гуманістичного прагматизму на розвиток сучасного суспільства виявляється в тому, що його постулати продовжують залишатися невичерпним джерелом ідей, використання яких значно полегшить і прискорить процеси гуманізації, гармонізації і консолідації суспільства в локальному і глобальному масштабі. Проте їх не треба вважати достроковим апріорним соціальним прогнозом або священним керівництвом до дії. На міжнародних форумах, конференціях, парламентських дебатах ідеї плюралізму, пошуку компромісу, конструктивного діалогу і взаємоповаги висловлюються

постійно. Але здається, що на цьому і закінчується спонукаючий вплив постулатів гуманістичного прагматизму. Людина розмовляє легше, більш аргументовано і краще, ніж вона діє. В реаліях глибокої загальносистемної кризи сучасної України не слід забувати, що кожна істина, як і кожна помилка, вимірюється стосовно її значущості і цінності в конкретних обставинах. Все питання в тому, як людина третього тисячоліття готова визначити, оцінити, застосувати свої істини, користуватися ними і нести за це відповідальність.

Основні положення дисертаційного дослідження викладені у таких публікаціях автора:

Монографія:

1. Жарких В.Ю. Гуманістична філософія Ф.К.С.Шиллера: [монографія] / Володимир Юрійович Жарких. – Одеса: Астропринт, 2008. – 272 с.

Статті у наукових фахових виданнях:

2. Жарких В.Ю. Концепции прагматизма в реалиях современности / В.Ю.Жарких // Наукове пізнання: методологія та технологія. Науковий журнал. Серія: філософія, соціологія, політологія. – 2004. – Вип. 2 (14). – С. 37-42.

3. Жарких В.Ю. Ответ Ф.К.С.Шиллера на загадки сфинкса / В.Ю.Жарких // Наукове пізнання: методологія та технологія. Науковий журнал. Серія: філософія, соціологія, політологія. – 2005. – Вип. 1 (15). – С. 55-60.

4. Жарких В.Ю. Гуманистическая формула развития личности в контексте работ Ф.К.С.Шиллера / В.Ю.Жарких // Наукове пізнання: методологія та технологія. Науковий журнал. Серія: філософія, соціологія, політологія. – 2005. – Вип. 2 (16). – С. 63-70.

5. Жарких В.Ю. Як Ф.К.С.Шиллер пропонує пізнавати істину / В.Ю.Жарких // Наукове пізнання: методологія та технологія. Науковий журнал. Серія: філософія, соціологія, політологія. – 2006. – Вип. 1 (17). – С. 70-76.

6. Жарких В.Ю. “Біологія думки”, як одна з підстав для пошуку істини в прагматичному гуманізмі Ф.К.С.Шиллера / В.Ю.Жарких // Наукове пізнання: методологія та технологія. Науковий журнал. Серія: філософія, соціологія, політологія. – 2006. – Вип. 2 (18). – С. 36-42.

7. Жарких В.Ю. Здібності як одна з проблем людини у сучасному світі / В.Ю.Жарких // Мультиверсум. Філософський альманах. – К.: Український Центр духовної культури, 2006. – Вип. 54. – С. 78-87.

8. Жарких В.Ю. Прагматичні ідеї Ф.К.С.Шиллера / В.Ю.Жарких // Мультиверсум. Філософський альманах. – К.: Український Центр духовної культури, 2006. – Вип. 55. – С. 31-43.

9. Жарких В.Ю. Взаємовідносини інтелігенції і влади в гуманістичній теорії Ф.К.С.Шиллера / В.Ю.Жарких // Мультиверсум. Філософський альманах. – К.: Український Центр духовної культури, 2006. – Вип.58. – С. 134-145.

10. Жарких В.Ю. Пріоритети і цілі процесів гуманізації українського суспільства / В.Ю.Жарких // Філософські пошуки. – Вип. XXI-XXII. – Львів-Одеса: Cogito – Центр Європи, 2006. – С. 336-344.

11. Жарких В.Ю. Аксиоми, постулати і закони мислення в гуманізмі Ф.К.С.Шиллера / В.Ю.Жарких // Перспективи. Науковий журнал. Серія: філософія, історія, соціологія, політологія. – 2006. – №3 (35). – С.24-30.

12. Жарких В.Ю. Критика пессимизма в концепції Ф.К.С.Шиллера / В.Ю.Жарких // Вісник Дніпропетровського університету. Серія “Соціологія. Філософія. Політологія”. – 2006. – Вип. 14. – С. 69-78.

13. Жарких В.Ю. Проблема взаимоотношения свободы и необходимости в интерпретации Ф.К.С.Шиллера / В.Ю.Жарких // Вісник Харківського університету ім. В.Н.Каразіна. Серія: теорія культури і філософія науки. – 2007. – № 751. – С. 10-16.

14. Жарких В.Ю. Побудова реальності: метафізика еволюції у філософії Ф.К.С.Шиллера / В.Ю.Жарких // Мультиверсум. Філософський альманах. – К.: Український Центр духовної культури, 2007. – Вип. 60. – С.105-116.

15. Жарких В.Ю. Проблема безсмертя в руслі гуманістичної теорії Ф.К.С.Шиллера / В.Ю.Жарких // Мультиверсум. Філософський альманах. – К.: Український Центр духовної культури, 2007. – Вип. 61. – С.100-112.

16. Жарких В.Ю. Ф.К.С.Шиллер про переплетення особистого і суспільного в прагматиці людського життя / В.Ю.Жарких // Мультиверсум. Філософський альманах. – К.: Український Центр духовної культури, 2007. – Вип. 65. – С.161-174.

17. Жарких В.Ю. Ф.К.С.Шиллер про невизначеність вербального значення / В.Ю.Жарких // Мультиверсум. Філософський альманах. – К.: Український Центр духовної культури, 2007. – Вип. 66. – С.110-124.

18. Жарких В.Ю. Прагматичні аспекти філософії освіти / В.Ю.Жарких // Філософія і соціологія в контексті сучасної культури. Збірник наукових праць. – 2007. – С. 151–160.

19. Жарких В.Ю. Труднощі визначення прагматизму / В.Ю.Жарких // Перспективи. Науковий журнал. Серія: філософія, історія, соціологія, політологія. – 2007. – №2 (38). – С.20-26.

20. Жарких В.Ю. Концепції прагматизму в контексті наукового знання / В.Ю.Жарких // Наукове пізнання: методологія та технологія. Науковий журнал. Серія: філософія, соціологія, політологія. – 2007. – Вип. 2 (20). – С. 54-59.

21. Жарких В.Ю. Історичні етапи розвитку прагматизму / В.Ю.Жарких // Філософські пошуки. – Вип. XXIV. – Львів-Одеса: Cogito – Центр Європи, 2007. – С. 103-112.

22. Жарких В.Ю. Ідеї плюралізму у філософії Ф.К.С.Шиллера / В.Ю.Жарких // Мультиверсум. Філософський альманах. – К.: Український Центр духовної культури, 2008. – Вип. 68. – С. 38-48.

23. Жарких В.Ю. Логіка відношення в антиномії “істина-помилка” в аналізі Ф.К.С.Шиллера / В.Ю.Жарких // Мультиверсум. Філософський альманах. – К.: Український Центр духовної культури, 2008. – Вип.69. – С. 95-105.

24. Жарких В.Ю. Фердінанд Канінг Скотт Шиллер – незаслужено забутий філософ / В.Ю.Жарких // Філософські пошуки. – Вип. XXVII. – Львів-Одеса: Cogito – Центр Європи, 2008 – С. 272-282.

25. Жарких В.Ю. Надії і побоювання Ф.К.С.Шиллера щодо майбутнього людини / В.Ю.Жарких // Мультиверсум. Філософський альманах. – К.: Український Центр духовної культури, 2008. – Вип. 70. – С. 96-106.

26. Жарких В.Ю. Зіставлення понять “віра-невіра” у трактуванні Ф.К.С.Шиллера / В.Ю.Жарких // Мультиверсум. Філософський альманах. – К.: Український Центр духовної культури, 2008. – Вип. 71. – С. 128-138.

27. Жарких В.Ю. Прагматизм і сучасна філософська традиція / В.Ю.Жарких // Мультиверсум. Філософський альманах. – К.: Український Центр духовної культури, 2009. – Вип. 77. – С. 79-88.

28. Жарких В.Ю. Вплив гуманістичного прагматизму на філософію ХХ сторіччя / В.Ю.Жарких // Мультиверсум. Філософський альманах. – К.: Український Центр духовної культури, 2009. – Вип. 78. – С. 21-31.

Тези доповідей на конференціях:

29. Жарких В.Ю. Прагматичні аспекти філософії освіти / В.Ю.Жарких // Філософія освіти і сучасність: Міжнародна науково-теоретична конференція, 19-20 квітня 2007 р.: тези доп. – Дніпропетровськ, 2007. – С.15.

30. Жарких В.Ю. Ф.К.С.Шиллер про співвідношення “людина-суспільство-влада” / В.Ю.Жарких // Людина, культура, техніка в новому тисячолітті: ІХ Міжнародна науково-практична конференція, 22-23 квітня 2008 р.: тези доп. – Харків, 2008. – С.42-43.

31. Жарких В.Ю. Концепція співвідношення форми і значення одиниць природної мови в філософії Ф.К.С.Шиллера / В.Ю.Жарких // Лінгвістична теорія і практика: надбання, актуальні проблеми та перспективи розвитку: ІІ Міжнародна наукова конференція, 16 травня 2008 р.: тези доп. – Одеса, 2008. – С. 21-29.

32. Жарких В.Ю. Роль и значение философии в университетской программе с позиции гуманистического прагматизма Ф.К.С.Шиллера / В.Ю.Жарких // Развитие научно-образовательной деятельности филиалов вузов

в современных условиях: Международная научно-практическая конференция, 14-17 мая 2008 г.: тезисы докл. – Рибниця, 2008. – С. 218-220.

33. Жарких В.Ю. Проблемы будущего и судьбы человека в прагматическом гуманизме Ф.К.С.Шиллера / В.Ю.Жарких // Украина в системе современных цивилизаций: трансформации государства и гражданского общества: II Международная научно-практическая конференция, 26-27 июня 2008 г.: тезисы докл. – Одеса, 2008. – С.72-74.

34. Жарких В.Ю. Ф.К.С.Шиллер про когнітивні і психологічні основи комунікації / В.Ю.Жарких // Інформаційна освіта та професійно-комунікативні технології XXI століття: Міжнародна науково-практична конференція, 11-13 вересня 2008 р.: тези доп. – Одеса, 2008. – С. 162-163.

35. Жарких В.Ю. Процессы эволюции и теория «разумного плана» в понятиях философии Ф.К.С.Шиллера / В.Ю.Жарких // Рыбница православная: III Международная научно-просветительская конференция, 20 ноября 2008 г.: тезисы докл. – Рибниця, 2008. – С.33-35.

36. Жарких В.Ю. Концепції гуманістичного прагматизму в контексті сучасних тенденцій соціокультурного розвитку півдня України / В.Ю.Жарких // Південь України: етноісторичний, мовний, культурний та релігійний виміри: II Міжнародна науково-практична конференція, 10-11 квітня 2009 р.: тези доп. – Одеса, 2009. – С. 96-102.

АНОТАЦІЇ

Жарких В.Ю. Вплив гуманістичного прагматизму на розвиток сучасного суспільства. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова. – Київ, 2009.

В дисертації досліджується вплив гуманістичного прагматизму на розвиток сучасного суспільства. Досліджені постулати гуманістичного прагматизму, соціальні і філософські концепції якого розглядаються у світлі їхньої актуальності в процесі демократичних перетворень, консолідації суспільства і побудови гармонійного суспільного консенсусу в сучасній Україні. Показано, що основою сучасного плюралістичного світогляду є пошук компромісу і зняття перешкод для вирішення конфлікту. Проаналізовано головні способи взаємодії в тріаді “людина-влада-суспільство”, в контексті якої проходить процес динамічного взаємопроникнення її елементів. Досліджені специфіка, цілі і потенціал розвитку соціально значущої особистості в сучасному глобальному суспільстві. Показано, що зміни в культурі комунікації модифікують формат і зміст соціокультурного обміну і сприяють розповсюдженню плюралістичного світогляду, що має значний позитивний вплив на процес гармонізації суспільства.

Ключові слова: гуманістичний прагматизм, істина, помилка, свобода, відповідальність, компроміс, конфлікт, світогляд, суспільство.

Жарких В.Ю. Влияние гуманистического прагматизма на развитие современного общества. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора философских наук по специальности 09.00.03 – социальная философия и философия истории. Национальный педагогический университет имени М.П.Драгоманова. – Киев, 2009.

В диссертации исследовано влияние гуманистического прагматизма на развитие современного общества. Исследованы постулаты гуманистического прагматизма, социальные и философские концепции которого рассмотрены в свете их актуальности в демократических преобразованиях, консолидации общества и создании гармоничного социального консенсуса в современной Украине. Показано, что основой плюралистического мировоззрения является поиск компромисса и снятие препятствий для разрешения конфликта. Проанализированы главные способы взаимодействия в триаде «человек-власть-общество», в контексте которой происходит процесс динамичного взаимопроникновения элементов. Исследованы специфика, цели и потенциал развития социально значимой личности в современном глобальном мире. Показано, что перемены в культуре коммуникации модифицируют формат и смысл социокультурного обмена и способствуют распространению плюралистического мировоззрения, что оказывает значительное положительное влияние на процессы гармонизации общества.

Ключевые слова: гуманистический прагматизм, истина, ошибка, свобода, ответственность, компромисс, конфликт, мировоззрение, общество.

Zharkyykh V.U. The Influence of Humanistic Pragmatism on the Development of Modern Society. – Manuscript.

Thesis on the competition of the scientific degree of PhD (doctor of philosophy) on the speciality 09.00.03 – social philosophy and philosophy of history. National Pedagogical Dragomanov University. – Kyiv, 2009.

The dissertation deals with the influence that humanistic pragmatism has made and is making on the development of modern society. Since the last decade of the XXth century concepts of humanistic pragmatism have returned into the focus of worldwide philosophical discussion. The revival of pragmatism in its humanistic dimension is explained by the growing concern for a dangerous disagreement and loss of harmony in the world. The all systemic crisis and contradictory tendencies of unification and alienation require a different approach to the ideological backgrounds of social relations. The present-day Ukraine requires a remaking of social thought. In its search for adequate forms of social structure, institutes and character of societal interaction Ukraine's need to determine the outlines of an optimal ideology of social

consensus is particularly acute. The absence of a positive unifying ideology dehumanizes Ukrainian society. Democratic changes in Ukrainian social and political life are happening in the atmosphere of an ideological vacuum in the country against a global crisis. The situation of intellectual separation destroys social unity and deepens the conflict in the opposition of “we-they”. In this context the way the fundamental philosophical problem of “truth” is treated in humanistic pragmatism is of utmost theoretical and practical value.

The author points out and specifies parameters of treating the dichotomy of “truth-error” within the context of its personal and social dimensions expressed in and based on the postulate of preliminary, changeable and multiple character of each element in the dichotomy. It is stressed that adequate humanistic theory of “truth” must (1) contain conceptual markers to help separate truth from error and (2) be adaptable for human existence in its personal and societal dimensions. Both these principles are important for determining ways of consolidating and stabilizing social relations in Ukraine today. Of no less importance is the analysis of “error” in terms of genetic correlation in the opposition “truth-error”. The unbreakable cohesion of truth and error is viewed in as the essence of human cognition. Treating error as a touchstone in the search for truth breaks the whole paradigm of traditional attitude to error as an obstacle and failure to be avoided. The significance and usefulness of error is seen as a proof of fallibility of truth, the validity of which can never be determined apriori.

It is shown that non-acceptance of the idea of absolute property of the elements in the opposition “truth-error” makes a great positive impact on the process of harmonizing society. This fundamental postulate is the basis for defining the concepts in the trichotomy “freedom-necessity-responsibility” in terms of choice between values, responsibility for which rests with the person who makes the choice. Likewise the concept of “belief” is considered within the human perception of reality, agreement and satisfaction, which is motivated by personal psychological attitude to a proposition. “Belief” like any other human activity must “work”, i.e. be of use for human needs. It is seen as another proof of fallibility of truth - as soon as belief no longer satisfies expectations, interests or hopes it is determined as wrong and substituted by another. These postulates of humanistic pragmatism are incorporated into the framework of an ethical ideal, which implies a state of harmony in all spheres of social life. It is the goal to be realized by practical activity of humans, who are free to choose among conflicting motives and take the most adequate and sensible decision under given circumstances.

The author considers the premises for creating a pluralistic perception of environment, which are also rooted in the assumption of the practical evaluation and verification of truth. The development of human experience has proved the necessity of civilizational adaptation. Search for truth and the process of making human reality has suggested that it is not enough to acknowledge the plurality of the world. Pluralism of attitude must be built by looking for and finding compromise, especially in settling conflicts within the trichotomy “man-power-society”. The concept of humanistic pluralism is not understood in its statics but developed on the idea of

diversity, variability and changeability It is viewed as a dynamic process of conflict and confrontation, a positive resolution of which rests entirely with the good will of participants. Its successful practical implementation requires positive activity in looking for an understanding and compromise. Resolution of conflicts, unrest, and even hostile opposition demands tolerance and patience in applying democratic freedoms and a conscious perception of a personal and civil responsibility. The motivation message of this postulate should be taken into consideration when defining an ideology of support, trust and harmony.

The analysis of the research material makes it possible for the author to state that the concept of fallibility of truth opens a way to find an alternative to any situation, however impassable it may seem. There is always a chance and a possibility to discover a new perspective in a failure, error or crisis. It is the author's strong conviction that postulates of humanistic pragmatism are a rich source of fruitful ideas, which should be positively employed in all spheres of human activity and social life in the process of transforming Ukrainian society.

Key words: humanistic pragmatism, truth, error, freedom, responsibility, compromise, conflict, philosophy of life, society.